

קובץ

הערות וביאורים

בתורת כ"ק אדמו"ר שליט"א

☆

בפש"מ, רמב"ם, נגלה וחסידות

פרשת דברים שבת חזון

גליון יט (תרנ"ח)

יוצא לאור על ידי

תלמידי בית המדרש דמוסד חינוך אהלי תורה

ברוקלין, ניו יארק

417 טרוי עוועניו

הי' תהא שנת נפלאות גדולות

צ"א שנה לכ"ק אדמו"ר מה"מ שליט"א

שנת המסית אלפים שבע מאות וחמשים ושלוש לבריאה

בי"ה

פרשת דברים שבת חזון
היי תהא שנת נפלאות גדולות
צ"א שנה לכ"ק אדמו"ר שליט"א

תוכן הענינים

ליקוטי שיחות

- 4 בגדרן של כהנים ולויים
5 נחלת חצי שבט מנשה בעבר הירדן
8 שלימות התומ"צ במלכות דוד

פשוטו של מקרא

- 10 שקו"ט בפירשיי ד"ה לא תעלו (א, מב)
12 נבואת משה בי"זה הדבר"

נגלה

- 14 הערה בשו"ע אדה"ז ס"י קנו בענין לשון הרע
17 נ"ט בר נ"ט (גליון)

שונות

- 17 ספריית ליובאוויטש
20 ספריית ליובאוויטש
26 מדרושי אדה"ז שנכתבו בגוכי"ק
26 מלאכים הם בעלי בחירה (גליון)
27 לימוד אגה"ת בחדש תמוז (ואב)

מספר פאקסימיליא לשלוח הערת: 953-9720 (718)

לזכות כ"ק אדמו"ר שליט"א
לרפואה שלימה תיכף ומיד ממש

ליקוטי שיחות

בגדרן של כהנים ולויים

הרב בן ציון ריבקין
סט. לוואיס. מיזורי

א) בלקוי"ש חלק כ"ח פ' קרח (ג) האריך כ"ק אדמו"ר שליט"א לבאר גדרן של כהנים ולויים ושם באות ה' כתב דיש לפרשו בבי אופנים. אופן א' דהן כהנים והן לויים מובדלים משאר כלל ישראל באופן אחד בכללות וכו', אלא שהכהנים יותר מובדלים להי מהלויים. אופן ב' שהכהנים והלויים הם שני גדרים שונים בהבדלה לה'.

ובהמשך הדברים מבאר דרש"י בפש"מ נקט כאופן השני והרמב"ם בכמה מקומות ס"ל כאופן הא' ועפ"ז מיישב כמה דקדוקים בלשונם בטו"ט.

ובענין זה יש לציין הא דא"י בגמ' בכורות מ"ז ע"א דכהנת שילדה (מעכו"ם) בנה חייב בחמשת סלעים משום דכיון דאבעלה לנכרי הויא לה זרה ובנה לאו כהן הוא, ע"כ. ועי' בחידושי הגר"ח הלוי על הרמב"ם פט"ו מהל' איסורי ביאה שהקי' על גמ' זו קושיא עצומה וז"ל: וקשה דנהי דנפקא מינה דין כהונה מ"מ הא אמר"י ביבמות פ"ו דכהנים הוו נמי לויים וא"כ להוי בנה לוי דמלויי הרי לא פקעה לה בהא דאיבעלה לנכרי כדאמר"י שם לעיל דלויי שילדה פטור מה' סלעים וקשה אמאי בן הכהנת חייב בה' סלעים וכו' עכ"ל, ותירץ הגר"ח שם וז"ל: אלא ודאי נראה מוכח מזה דאף דכהנים מיקרו לויים מ"מ דין כהונה מבטל ומפקיע דין לויי מיניי דכהנים לויים וישראלים שלשה שמות ותלתא קהלי מיוחדים נינהו וכל משפחת כהונה אינה בדין משפחת לויי והא דא"י ביבמות פ"ו דכהנים נמי איקרו לויים לאו מדין משפחת לויי הוא דאתינן עלה כי אם מדין כהונה שכוללת בה גם עניני לויי וע"כ כשאבעלה לנכרי דאיפסלה מן הכהונה דבנה

נמי לאו כהן הוא ממילא הוא זר גמור דאין בו גם דיני לוי גי"כ וחייב בחמש סלעים עכ"ל.

הרי מבואר מכל זה דכהן הוא גדר אחר לגמרי מלוי ולא אמריי י"ש בכלל מאתים מנהי ולפי"ז לכאוי יש לעורר קצת באופן א' (אשר כן הוא שיטת הרמב"ם) ששניהם מובדלים באופן אחד בכללות וכו', אלא שהכהנים יותר מובדלים להי מהלויים.

ב) ונראה דלקיי"מ דלגבי יחוס אנו אומרים כדי הגר"ח הלוי ז"ל שכהנים ולויים הם שני שבטים ושונים זמ"ז וכגמי בכורות הני"ל, אך מ"מ לגבי עבודה בבית המקדש שניהם מובדלים באופן אחד דהיינו שהם מובדלים להיות "משרתי ה'" אלא שכהנים הם יותר משרתי ה' אבל עכ"פ שניהם מובדלים להיות בגדר "משרתי ה'" אלא שהם שני שבטים שונים (לגבי יחוס).

משא"כ לפי אופן השני שמביא שם כ"ק אדמו"ר שליט"א הרי גדר "כהנים" וגדר "לויים" לגבי העבודה בבהמ"ק הוא שונה לגמרי דכהנים הם בגדר "משרתי ה'" באופן ישיר ("לכהנו ליי") ולויים אינם בגדר "משרתי ה'" באופן ישיר אלא "ושרתו אותי" דהיינו לעזור ולשרת הכהנים. וזהו כל החילוק בין אופן א' לאופן ב' אבל לגבי יחוס בודאי "כהנים" ו"לויים" הם גדרים שונים לגמרי, ואולי כ"ז פשוט ולא באתי רק לעורר.

נחלת חצי שבט מנשה בעבר הירדן

הרב אברהם יצחק ברוך גערליצקי
- ר"מ בישיבה -

בלקו"ש חכ"ח פ' מטו"מ (נדפס גם בש.ז) מקשה דלמה נתן משה נחלה בעבר הירדן גם לחצי שבט מנשה, הלא לא מצינו כלל שהם ביקשו שרוצים שם נחלה? ובהערה 4 כתב וז"ל: וגם בהתנאי "אם יעברו גוי" (לב, כט-ל) לא נזכר "חצי שבט מנשה" (ורק ביהושע (א, יב-יג) נאמר "ולחצי שבט מנשה גוי זכור את הדבר גוי"), ולהעיר מלשון רש"י (דברים ג, יח) "לבני ראובן וגד" (אלא שבמפרשי רש"י - ששולל בזה שאר בני"ל). וראה רש"י פרשתינו שם יז. עכ"ל.

ויש להעיר עוד מתרגום יונתן (דברים שם): "ופקידית יתכון שבט ראובן ושבט גד ופלגות שבט מנשה כו", וכן נוסף להמוזכר לעיל ביהושע א, יב-יג, ראה גם שם ד"ב, ויעברו בני ראובן וחצי שבט המנשה וגוי כאשר דבר אליהם משה" וכן שם כב, א: אז יקרא יהושע לראובני ולחצי שבט המנשה ויאמר אליהם אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה וגוי, וא"כ צריך ביאור דכיון שנתבאר בהשיחה דאצל מנשה הי' זה למעליותא כי הם לא ביקשו נחלה מעבר הירדן אלא שמושה נתן להם מעצמו, בכדי שיהי' ההכנה ל"כי ירחיב ה' את גבולך" וכו' א"כ למה מצינו ביהושע שבאמת צוה להם משה ג"כ לעבור חלוצים כו? ולאידך גיסא צריך ביאור שבפרשתינו לא נזכר תנאי עם "חצי שבט המנשה" אלא לבני גד ובני ראובן וכמ"ש בההערה?

ונראה לומר בזה עפ"י מ"ש בחיי הגר"י על התורה פי ברכה עה"פ צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, דמבאר בזה דאעפ"י שעיקר הדבר שלקחו בני גד ובני ראובן נחלתם מעבר הירדן בא להם עפ"י שאלתם שביקשו ממשה שיתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה, מ"מ אח"כ נעשה זה לחוק ומשפט וציווי מאת ה' באופן החלוקה והמלחמה שהם יעברו חלוצים לפני בני ישראל, ואפילו אם היו מוחלים על נחלתם בעבר הירדן כבר לא היו יכולים לבטל תנאם, כדכתיב במטות ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' ודעו חטאתם אשר תמצא אתכם, שלא רק שלא תקיימו תנאכם והבטחתכם, רק גם תעברו על ציווי של מקום ותחטאו לה', ולפני זה כתיב והייתם נקיים מה' ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה כו', קחשיב שני דברים מה' ומישראל, מה' פירושו מה שנעשה עליהם חובה מאת ה' לעבור חלוצים, ומישראל היינו קיום התנאי שזה נוגע לבני ישראל, וגם בדברים (שם) כתיב ואצו אתכם בעת ההיא לאמר וגוי חלוצים תעברו לפני אחיכם וגוי, דכאן לא תלה זאת בדעתם, אלא דנעשה ציווי עליהם מפי הגבורה לעבור חלוצים לפני ישראל, וכן בתחילת יהושע כתיב זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה וגוי משום דזה נעשה לציווי, ועפ"י מבאר גם מ"ש צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל דע"י שעברו חלוצים נתקיים בי הדברים הן לה' והן לבני ישראל, עכ"ל.

ובאמת כבר קדמו בזה הנצי"ב בהעמק דבר פי מטות בהוספות הרחב דבר שבסוף הספר (לב, כח) וז"ל: ויצו להם משה כמשמעו שהזהיר להם, דבזה הי' משונה זה הענין מכל תנאי, שאין חיוב לקיום התנאי כמ"ש הרא"ש (יבמות פ"ב סט"ו) משא"כ כאן

נתקיים הענין בדבר ה', כמבואר דברים ג', ו' ואצו אתכם וגו' ומעתה מחויבים היו לקיום תנאם, והיינו ויצו להם משה כו' עכ"ל. וראה גם בסי' פניני רבנו הגרי"ז (עי' תפ"ב) שהביא ראיה לזה מתוסי' ר"ה ו,א, ד"ה זו, דכתיב היוצא מפיהם תעשו, דמוכח מזה דהיינו ציווי ממש שלעולם צריכים לקיימו עיי"ש.

ולפי"ז יוצא שיש בזה ב' ענינים האי מצד קיום התנאי, והבי' מצד ציווי ה', ובמילא יש לומר בנוגע לחצי שבט מנשה דאה"י בתחילה לא היו הם נכללים בהתנאי דבני גד ובני ראובן, כיון שמשה מצ"ע רצה ליתן להם שם אחזה וכפי שנתי' בהשיחה, מ"מ כשנעשה אח"כ לציווי מאת ה' שצריכים לעבור חמושים לפני בניי הנה גם חצי שבט מנשה נכללו בציווי זה, ואפ"ל הטעם משום "ולמה תניאון את לב בניי", דסו"ס אפשר להיות לישראל תערומות אליהם שהם אינם משתתפים במלחמת ארץ כנען כדכתיב האחיכם יבאו למלחמה גו', לכן נכללו גם הם בהציווי, וא"ש דביהושע כשהזכיר גם חצי שבט מנשה לא הזכיר להם אודות התנאי רק ציווי ה', דרק בזה שייכים חצי שבט המנשה. (וראה גם שיחת פ' חוקת תש"נ בביאור הענין למה קיבלו בני גד ובני ראובן נחלה בעבר הירדן דוקא מצד עבודתם ברוחניות).

ב) ובהעמק דבר (פרשתינו דברים ג, טז) הקשה דאין סדר הסיפור בפרשתינו מובן, דבפסוק י"ב התחיל בנחלת ראובן וגד [נתתי לראובני ולגדי] והפסיק הענין, והתחיל בפסוק י"ג בנחלת שבט מנשה [ויתר הגלעד וגו' נתתי לחצי שבט מנשה וגו'] ואח"כ בפסוק ט"ז ממשיך בנחלת ראובן וגד [ולראובני ולגדי נתתי וגו'] וצריך ביאור?

ומבאר עפ"י מה שמצינו שהרבה משה רבינו בחלקת חצי שבט המנשה הרבה לפי ערך ב' שבטים אלו, וגם לא התנה עמהם תנאי בני גד ובני ראובן, ועל כרחיך היי' בזה כוונה פנימית שנוגע לכל ישראל שישבו חצי שבט המנשה בעבר הירדן, משום דראה משה רבינו דבעבר הירדן כח התורה מעט, ע"כ השתדל להשתיל בקרבם גדולי התורה שיאירו מחשכי ארץ, וכתיב מני מכיר ירדו מחוקקים דהיינו גדולי התורה וכו', והשתדל משה שיתרצו המה לשבת בעבר הירדן, ומשום זה הרבה להם נחלה עד שנתרצו, וזהו סדר הפסוקים שהוכיח משה לישראל שהחל לחלוק נחלת ב"ג וב"ר ולא יכול לגמור עד שדיבר עם חצי שבט המנשה וגמר עמהם ונתרצו בחלקם, אז ידע משה לגמור נחלת ב"ג וב"ר, וזה סיפר להם עכשיו בהוכחה שילמדו מזה לדורות להשתדל לדור במקום תורה, עכתו"ד.

ולפי השיחה יש לתרץ סדר הכתובים ע"ד הני"ל באופן אחר, דבכלל לא היי משה רבינו מסכים לבי"ג ובי"ר אפילו עם התנאי שלהם, וכמ"ש הרמב"ן שרצה שיהיי הכל מעבר הירדן כו', ורק אחר שדיבר עם חצי שבט המנשה וראה דעיי"ז יהיי מעלה בנחלה כאן, כיון שיש בהם מעין הענין דכי ירחיב הי"א את גבולך דלע"ל, לכן הסכים גם לבי"ג ובי"ר שינחלו כל נחלתם שם, ואולי יי"ל גיי"כ שההוכחה הוא לישראל שצריך להיות אצלם העבודה כמו בשבט מנשה דהיינו התנועה ליציאה מגלות.

שלימות התומ"צ במלכות דוד

הת' דוד י. אופנר

תות"ל 770

בלקו"ש חיי"ח בלק בי (דבר מלכות ס"י א') מבואר (באות ח') הסיבה לכך שהרמב"ם סידר את הלי מלכים בסיום וסוף ספרו היד - דלכאורה, לפי סדר הזמנים, כמ"ש הרמב"ם בתחילת הלי מלכים י"ש שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך כו' ולהכרית זרעו של עמלק כו' ולבנות בית הבחירה" - הוי"ל לסדר הלי מלכים הרבה לפני"ז בספרו? (ראה העי' 34) ומבאר וז"ל: יי"ל במה שהרמב"ם סידר זה בסיום ספרו היד - ספר הלכות - הרי הוא מדגיש ששלימות וקיום התורה וההלכה נעשה בשעה שיש (ענין ה)מלכים, וכפי שזה מובן בפשטות, ששלימות הקיום של כל מצות והלכות התורה הוא כשיש מלך על כל ישראל, שעל ידו מתקיימת מצות מלחמות השם (להכרית זרעו של עמלק) ומצות "לבנות בית הבחירה", שרק אז שייך קיום כל מצות והלכות התורה.

בפועל זה נעשה על ידי דוד שמלך על כל ישראל (ישראל ויהודה), הוא כבש את א"י, גמר ושלימות דמלחמות (וה' הניח לו מסביב מכל אויביו); ועל ידו היתה ההתחלה (ההכנות עכ"פ) של בנין ביהמ"ק בירושלים (ויאמר דוד זה בית ה' גוי'), וממילא היי יכול להיות קיום התורה והמצוה בשלימות, עיי"כ. והנה במ"ש כ"ק אדמו"ר שליט"א "ועל ידו (דוד) היתה ההתחלה (ההכנות עכ"פ) של בנין ביהמ"ק בירושלים" יי"ל דנוסף להכנות הגשמיות של בנין ביהמ"ק היי עיי' דוד גם ההכנות של שלימות מצות בנין הבית גופא וכדלקמן.

דחנה בתחילת הלי מלכים כתב הרמב"ם וז"ל י"ש שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך כו' ולהכרית זרעו של עמלק כו' ולבנות בית הבחירה כו", ובלקו"ש חט"ז תרומה ג' (חידושים וביאורים בהלי ביהב"ח ס"י ב') שוי"ט בענין זה,

(בין היתר) מבאר (אות וי) ששלש מצוות הללו הן (בלי רשי"י) "תלויות זו בזו", דהיינו שלמרות שהן גי' מצוות נפרדות, מ"מ כל אחת ממצות אלו היא (גם) פרט בשתיים האחרות וגם משלימה אותן: שלימות מצות מינוי מלך היא כשמתקיימת מצות הכרתת זרעו של עמלק ומצות בנין ביהב"ח ועד"י במצוות האחרות, עד ששלימות קיום מצות בנין ביהב"ח קשורה בקיום המצוות דמינוי מלך ומלחמת עמלק, ז.א. דמחמת הגדר דביהמ"ק נדרש שיהי מינוי מלך ומלחמת עמלק.

ומבואר לפי"ז דדוד המלך (שכנ"ל) נוסף לכך שהיה מלך גם נלחם בעמלק, הביא את בני-ישראל למצב שניתן לקיים בשלימות את מצות בנין ביהמ"ק. ולפי"ז יומתק יותר הביאור לאורך כל השיחה הנ"ל בדברי הרמב"ם בתחילת פי"א מהלי מלכים: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה". דזהו הגדר דמשיח שהוא מחזיר "מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה" ו"חוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות כו"י, שע"י (ההכנות ד) דוד המלך היי ניתן לבנות ולהקריב קרבנות. שכנ"ל הכנות אלו היו חלק ממצוות ביהמ"ק.

ולהעיר דאע"פ שבפועל בזמן דוד לא היי אפשרי להקריב קרבנות אלא רק בזמן שלמה בנו, י"ל ד"שלימות התורה והמצוה" הוא גם אם בפועל לא מקיימים את כל התורה והמצוות אלא מספיק שמצד בניי יש אפשרות לקיומם (מובן בפשטות שאין הכוונה למצוות המחויבות תמיד כתפילין ושופר) דהרי אחד הדברים שמביא הרמב"ם דוגמא לחסרון בשלימות התומ"צ כיום הוא מצות שמיטין ויובלות, ולכאוי פשוט שגם בזמן דוד אם כל בניי היו מפקירים את אדמתם וכד' ועי"ז בפועל לא היו מקיימים את מצות שמיטה זה לא היי פוגם בשלימות המצוות באותו הזמן, אלא כיון שהיי להם אפשרות לקיים מצוה זו, כבר הוה מצב של שלימות, עד"ז גם בזמן דוד כיון שמצד עצמם יכלו בניי לבנות ביהמ"ק ולהקריב קרבנות (שהרי היי מלך ונלחמו בעמלק) ז.א. שבניי יכלו לקיים את כל התומ"צ, א"כ אין בכך שבפועל לא קיימו זאת גורע ממעמד דורם שהיי מעמד קיום "כל המשפטים ... מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה", וכן הוא גם לשון כ"ק אדמו"ר שליט"א בסוף אות ח' (דלעיל) שכותב על השלימות שהיי בזמן דוד, "וממילא היי יכול להיות קיום התורה והמצוה בשלימות".

פשוטו של מקרא

שקו"ט בפירש"י ד"ה לא תעלו (א,מב)

הרב וועלוול ראזנבלום
תושב השכונה

בפירש"י ד"ה לא תעלו (א,מב): לא עליי תהא לכם אלא ירידה עכ"ל.

עיין בפירוש הרא"ם שמפרש שדיוקו של רש"י הוא ממה שנאמר "ולא תנגפו", עיי"ש.

והשפתי חכמים פירש שדיוקו של רש"י ממה שנאמר "ולא תלחמו" עיי"ש.

והמשכיל לדוד פירש וז"ל: הכרחו הוא דהא ודאי דעליי בעצמה אל ראש ההר אין בה שום ענין רק תכלית העליי דהיינו להלחם עם האמורי אם כן אמאי קאמר ב' לאוין לא תעלו ולא תלחמו הול"ל לא תלחמו אי"נ לא תעלו להלחם, עכ"ל.

אבל לכאורה לדברי המפרשים הנ"ל אינו מובן למה לו העתיק רש"י תיבות "ולא תנגפו" או "ולא תלחמו" מן הכתוב, מאחר שתיבות אלו מכריחים פירושו.

ועיין בגור אריי וז"ל: ני"ל שדייק רש"י מלשון לא תעלו ולמה אמר לא תעלו לשון כזה שהוא לשון אינו צח לומר לא תעלו שהרי בפרשת קרח פי' רש"י לא נעלה פיהם הכשילם אלא ירידה יהי להם, ומני"ל למדרש כן שמא כמשמעו הוא שלא רצו לעלות אל משה אלא עיי"כ דלא היי להם לומר לשון כזה לא נעלה אם לא שפיהם הכשילם שברית כרותה לשפתים וכן בפרשת מקץ אצל ירוד ירדנו עיין שם, עכ"ל.

אבל עדיין צריך להבין, גם לפירוש הגור אריי, שהרי בפרשת שלח נאמר (יד,מב): אל תעלו גוי,

ולמה לא פירש רש"י שם על דרך שפירש בפרשתינו.

והנה המשכיל לדוד (בפירוש שני) פירש וז"ל: ועוד דלפי האמת כבר עלו בראש ההר קודם שאמר להם מידי כדמוכח קרא בפרשת שלח דכתיב וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו וכו' ולבתר הכי כתיב ויאמר משה למה זה אתם עוברים וכו' והיא לא תצלח אל תעלו כי אין הי' וכו' והיכי קאמר להם

אל תעלו אחר שכבר עכו אלא מוכרח כפרש דר"י לא עכי תהא וכו'. עכ"ל.

והנה כפירוש זה, שהכרחו של דרש"י לפירושו בפרשת דברים הוא מפרשת שלח, בודאי קשה לכאורה, למה לא פירש"י מה שפירש בפרשתינו בפרשת שלח על תיבות אל תעכו.

ועוד לפירוש המשכיל לדוד דרש"י בא לתרץ כמה נאמר "אל תעלו" (יד,מב) אחר שכבר נאמר קודם לכן "...ויעלו אל ראש ההר" (שם,מ) מה יתרץ על מה שנאמר אחרי פסוקים אלו, ויעפכו לעלות (יד,מד), הרי כבר נאמר (יד,מ) "...ויעלו אל ראש ההר וגו'".

ואולי אפשר לומר לתרץ למה לא פירש"י פירושו בפרשת שלח, שיש חילוק בין לשון "אל (תעלו)" ללשון "לא (תעלו)". שעל לשון "לא (תעלו)" שייך יותר לפרש "לא עלי" תהא ככב וכו'".

אבל מה שעדיין צריך להבין הוא:

אפילו אם יתרץ המתרץ שיש חילוק בין שני פסוקים אלו שבפרשת דברים ופרשת שלח - שהפסוק שבפרשתנו "לא תעלו" מוכרחים לפרש כפירש"י "לא עכי תהא לכם וכו'" מצד איזה דיוק בפסוק שתהיי (על דרך הדיוק של הרא"ם והשפתי חכמים והמשכיל לדוד הני"ל), משא"כ הפסוק שבפרשת שלח "אל תעלו" ששם לא כתוב דיוק זה.

השאלה הוא אמנם:

זה דבר ברור ששני פסוקים אלו מדברים בנוגע לענין אחד ממש. ואם כן, אם האמת הוא שמשם רבנו אמר "לא עכי תהא לכם וכו'" - למה לא נאמר הפסוק בפרשת שלח בסגנון ולשון כזה שיהא מובן מזה שמשם רבנו אמר למרגלים "שלא עלי תהא לכם וכו'". למה המתין הפסוק לגלות לנו זה עד פרשת דברים.

והגם שמצינו שכחזר משה רבנו על כמה מאורעות שכבר היו קודם פרשת דברים, אמרם בשינוי ובהוספה וכו'.

אבל לכאורה בנידו"ד חזר משה רבנו כמעט באותו לשון, אלא שבפרשת דברים נאמר "לא (תעלו)" ובפרשת שלח "אל (תעלו)", ודוקא בפרשת דברים נתגלה שהפירוש באותן התיבות (שכבר נאמרו בפרשת שלח וחזר אותן משה רבנו בפרשת דברים) הוא "לא עלי תהא לכם".

ואולי אפשר לתרץ שזה בא בהמשך למה שפירש"י בתחילת ספר דברים "לפי שהן דברי תוכחות וכו'".

ולכן דוקא בפרשתינו נתגלה שהגם שמושה רבנו אמר להם "לא עליי תהא לכם" לא שמעו לו, והיינו שזה נכלל בדברי התוכחות שאמר משה רבנו דוקא לפני מותו.

ואולי הי' אפשר בזה להבין עוד ענין:

בפרשת דברים נאמר (א,מב) ויאמר הי' אלי אמר להם לא תעלו וגוי'. משא"כ בפי שלח שם נאמר (יד,מא-מב) ...למה זה אתה עוברים את פי הי'... אל תעלו וגוי'.

דהיינו שבפרשת דברים הדגיש משה רבנו שהי' הוראה מפורשת מהקב"ה שהם לא יעלו, משא"כ בפי שלח ששם לא הדגיש זה. ואולי אפשר לומר שגם זה נכלל בדברי התוכחה של משה רבנו, שהגם שהי' דיבור מפורשת מהקב"ה שהם לא יעלו אעפ"כ לא שמעו לזה.

נבואת משה ב"זה הדבר"

יוסף וולדמאן תושב השכונה

בפי מטות בראש הפרשה פירש"י בד"ה זה הדבר: משה נתנבא בכה אמר הי' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר הי', מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר.

מקורו של פירש"י הוא בספרי, רק שרש"י משנה מן הספרי בזה שמוסיף המילים "כחצות הלילה". (גירסת הרא"ם בלשון רש"י הוא כבספרי אבל ברוב החומשים הגירסא בפירש"י הוא כנ"ל).
ודורש ביאור למה לו לרש"י להביא ראיתו שמושה נתנבא ב"כה" מן "כה אמר הי' כחצות הלילה" (מכת בכורות), הלא כבר לפני זה במשך פרשיות שמות, וארא, בא מוזכר שמונה פעמים "כה אמר הי'?"

מצאתי להמשכיל לדוד ששואל וגם מתרץ בהמצאה יפה, וז"ל:
"ובזה יש להתבונן טעמא דנקט רש"י קרא דכה אמר הי' כחצות הלילה, ומ"ש הי' קרא דנקט טפי מכמה קראי דקדימי התם בפרשת שמות ופרשת וארא דכתיב בהו כה אמר הי' אלא שכיון רש"י להודיע ולרמוז ההפרש שבין "כה" ל"זה", ולכך מיייתי הי' קרא לומר דפי' מלת "כה" היינו כפי' כחצות הלילה דפירשוהו רבותינו בפ"ק דברכות דר"ל בקירוב סמוך לחצות ולא בחצות ממש דוקא. הי' כה אמר הי' ר"ל בקירוב דומה לדברים הללו ולא הדברים ממש דוקא.

אבל לפי דבריו נמצא שכל הביאור בפירש"י נרמז עייז שרש"י מעתיק "כחצות הלילה" בהוספה ל"כה אמר ה'". וכלשוננו "שכיון רש"י להודיע ולרמוז ההפרש שבין "כה" ל"זה", ולכך מייתי הד קרא...".

אם יש בפירש"י צורך לבאר ההפרש בין "זה הדבר" ובין "כה אמר" - הרי דרכו של רש"י בשאר מקומות לכתוב כמה מילים של ביאור ולא לסמוך לגמרי רק במה שנרמז בהעתקתו "כחצות הלילה" לבד.

ועוד טענה על תירוצו, שלפי דבריו נמצא שדברי רש"י כאן מיוסדים לא על פירוש הראשון, העיקרי, שברש"י ד"ה כחצות הלילה, בפי בא, שרש"י עצמו מדגיש שם ש"זהו פשוטו לישבו על אופניו". אלא מיוסדים (בחלקם) על פירוש השני שבפרש"י, שהוא של "ורבותינו דרשו...".

ועוד יש לתמוה, האם זה פעם הראשון שמובא בתורה הביטוי "זה הדבר" (אשר צוה ה')? הרי בפרש"י הקודם (סמוך לסוף הדיבור) איתא... נאמר כאן "זה הדבר" ונאמר בשחוט"י חוץ "זה הדבר", ואם כן מדוע לא קבע רש"י שם בפי אחרי מות (הקודם) פירושו זה בקשר לנבואת משה?

(ובסי דבק טוב (דבריו הובאו בסי משכיל לדוד) הניחו בקושיא, והמשכיל לדוד מנסה ליישבו אבל לא עי"פ דרך פש"ימ).

מה שיש לבאר בזה הוא, שרש"י בחר לתאר מעלת נבואת משה על שאר הנביאים דוקא עייז "זה הדבר" שבפי מטות ולא שבפי אחרי (בשחוט"י חוץ), ודוקא בהשוואה עם "כה אמר ה'" שכתוב במכת בכורות, ולא מהכתובים אצל שאר המכות - כיון שמשותפים אחד עם השני בזה ששניהם הם דיבורו של משה. בשניהם משה מתנבא בפועל את דברי ה'.

משא"כ "זה הדבר" שבשחוט"י חוץ בפי אחרי הרי זה מן דברי ה' למשה כנאמר שם "ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה ה'". וכן שאר "כה אמר ה'" שנאמרו לפני "כה אמר ה' כחצות הלילה" הרי הם באים בתור דברי ה' למשה לאמרו לפני פרעה, אבל אמירתם בפועל עייז משה לא נכתבה.

[ושנים מהני"ל (שמות ה,א ובפי בא י,ג) שמוצאים בהם "כה אמר ה'" מן דברי משה לפרעה, אין מהם ראוי לסתור להני"ל, שבשניהם מצטרף אהרן להדיבור לפרעה - בשמות ה,א: זאחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה "כה אמר ה'". בא י,ג: ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו "כה אמר ה'"].

אבל גם אחרי ביאור הנ"ל עדיין לא יצאנו מהתמי שבענין הנ"ל. שאכן מוצאים כמה פעמים בספר שמות ובספר ויקרא שמה מתנבא בפועל ב"זה הדבר..?"

ולהבהרת הענין כדאי לפורטם כאן.

(1) זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו (בשלח טז, טז). (2) זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם (שם לב). (3) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם (שם כט, א). (4) זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם תרומה לה' (שם לה, ד). (5) זה הדבר אשר צוה ה' לעשות (ח, ה). (6) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (ט, ו).
כמדומה שיש לסלק תמי הנ"ל ע"פ פירשיי בשירת היס ד"ה זה א-לי.

שם הניח רש"י היסוד ש"זה" מורה על ענין מוחשי הנראה לעין וכלשון רש"י שם: "והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה..."

ובאחד מן המקומות הנ"ל שנאמר בהם ע"י משה "זה הדבר" (צו ח, ה) חוזר רש"י ומפרש על ד"ה זה הדבר כעין פירושו הנ"ל שבשירת היס וז"ל שם: "דברים שתראו שאני עושה לפניכם...". ועפ"י יש לראות צד השווה בכל "זה הדבר" המפורטים כאן. בכולם מדובר על פעולה ועשיי מוחשית שעומד להיעשות (אחרי הציווי). ובכולם מתייחס אליו הלשון "זה הדבר". ועפ"י מובן שאין לראות בשמוש לשון "זה הדבר" במקומות הנ"ל, הוראה מיוחדת וציון על דרגת נבואת משה רבנו. משא"כ בפי אחרי ובפי מטות אין "זה הדבר.. שכתוב שם יכול לשמש במכוון הנ"ל. ששם מייירי בהלכות ודינים מסויימים שנמסרים לבניי.

נגלה

הערה בשו"ע אדה"ז סי' קנ"ו בענין לשון הרע

הרב בן ציון ריבקיין
סט. לואיס מיזורי

בשו"ע אדה"ז כ"י בסי' קנ"ו סעיף י"א באמצע דבריו וז"ל "אם נאמרו דברים אלו בפני שלשה כבר נשמע הדבר ונדע ואם סיפר הדבר אי מן השלשה פעם אחרת אין בו משום לה"ר והוא שלא יתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר" ע"כ. ודי אדמוה"ז ני"ע לקוחים מד' הרמב"ם פ"ז מהל' דעות הי"ה (כמעט מלה במלה).

ומקור לדברי הרמב"ם היא סוגיא ערוכה במס' ערכין (טז). כל מילתא דמתאמרא בי תלתא לית ביי משום לישנא בישא מייט חברך חברא אית ליי (וכן איי בגמ' ב"ב לט.), ורבו הפירושים בזה בראשונים כידוע. אך הרמב"ם מפרש שאם אי סיפר להייר לגי ואח"כ אי מהגי סיפר לאחר אין בזה משום להייר כיון דהוי מילתא דעבידא לגלויי. ופשוט. וכן פירש הרשב"ם ב"ב (לט.) ע"ש.

אמנם אח"כ באותו סעיף ממשיך אדמוה"ז נייע ומביא עוד קולא בדיני להייר וז"ל "בידיא כשמספר בפני חבירו או בפני שלשה יש בו משום להייר להאומר כשאומר דבר של קנטור וגנאי או דבר שיכול לגרום לו נזק או צער אבל דבר שיש לומר שאין כוונתו להייר כגון היכן מצוי אור בבית פלוני שמצוי לו בשר אין בו משום להייר אם אומר כן בפניו וכן אם אמר בפני גי שהיז כאומר בפניו שאי"א שלא יגיע הדבר לאזניו" עכ"ל. והנה מקור לקטע זו של אדמוה"ז נייע הם די תוד"ה כל (ערכין ט"ו): שפירשו כן בגמ' ערכין שהבאנו לעיל (כל מילתא דאתאמרא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא) וז"ל תוסי שם "כל מילתא דמתאמרא בי תלתא באפי תלתא לית בה משום לישנא בישא - פיי כגון כה"ג דנורא בי פלוני דאיכא למישמע דלא אמרה משום לישנא בישא אבל אם אומר דבר קנטור על חבירו אפי"י היי אומרה בפניו אית בה משום לישנא בישא" עכ"ל. ובדאי דזהו מקור לדי אדמוה"ז נייע (וכן מבי מלי אדמוה"ז נייע דנקט כלי תוסי "דבר קנטור וכו"י" ופשוט).

ולפיז הקושיא בולטת איך אדמוה"ז זיכה שטרא לבי תרי ותפס כשתי קולות בפירוש הגמ' ד"אפי תלתא" דאי דמר לאו דמר ואי דמר לאו דמר.

אמנם לעני"ד דכד דייקת שפיר בלי אדמוה"ז נייע תראה שבמתק לשונו יישב קושיא זו, דבסוף סעיף זה כשמביא קולת תוסי האריך מאד בלשונו וכתב "אין בו משום להייר אם אומר כן בפניו וכן אם אמר בפני גי שהיז כאומר בפניו שאי"א שלא יגיע הדבר לאזניו" ע"כ. ויל"ד למה חילק שני המקרים שכתב תחילה "בפניו" ואח"כ כתב "וכן אם אמר בפני גי שהיז כאומר בפניו" דמשמע מכל זה שעיקר הדין הוי במקרה שאמר "בפניו" אלא שאנו מדמים ד"בפני גי" הוי שוה ל"בפניו". וכל זה צריך ביאור רחב.

אשר על כן נראה בזה דבקולא השני הזו (דבדבר דאיכא למישמע דליכא משום לישנא בישא אם אמר בפני גי אין בו משום להייר) כו"ע מודו בזה, וגם הרמב"ם (שפיי "באפי תלתא" באופן

אחר לגמרי כני"ל) יודה לזה. והטעם בזה, דלעיל מזה בסוגיא דערכינ (טו,ב) איתא: כל מילתא דמתאמרא באפי מרה לית בה משום לישנא בישא. ע"כ. וע"כ שצ"ל שאין הכוונה להייר גמורה דבזה אדרבה הוי לשה"ר יותר וכדטען רבא לאביי שם, ואביי מיירי רק בדבר שיש לפרשו בבי פנים דבכה"ג אנו אומרים דאי אמרה באפי מרה בודאי לא כיון לשה"ר.

ומחלוקת תוסי' והרמב"ם הוי רק בהמשך הסוגיא במימרא ד"אפי תלתא", דלפי תוסי' הוי המשך לקטע הקודם ומיירי ג"כ באופן הנ"ל בדבר שאפשר לפרשו בבי פנים, ולפי הרמב"ם הוי דין אחר לגמרי כני"ל שאם אמר אי בפני גי ואי מהגי סיפר לאחר אין בו משום לה"ר כני"ל.

היוצא מדברינו, דבדין הראשון שאם אמר "באפי מרה" כו"ע מודו גם הרמב"ם. ולפי"ז יאירו לנו די אדמוה"ז ני"ע שהביא בי קולות דמקודם הביא דין המפורש ברמב"ם שכן פי' הרמב"ם דברי הגמ' "באפי תלתא" ואח"כ הביא איך שפירש הרמב"ם "באפי מרה" והיינו במילתא שיש לפרשו בבי פנים, אלא שהוסיף אדמוה"ז ני"ע מדעת עצמו דאם אמר בפני גי הוי כבפניו גם לשיטת הרמב"ם מצד הסברא משום דאם אמר בפני גי הוי שוה לאומר בפניו (אף שלשי הרמב"ם אין זה מפורש בגמ' כני"ל), ובזה מיושב אריכות לי אדמוה"ז ני"ע ודו"ק.

ומצאתי סמוכין לדברי שגם הרמב"ם יודה לדינא עם שיטת תוסי' - מדברי החפץ חיים הלי לשה"ר כלל בי, יעו"ש בסעיף בי שהביא דינו של תוסי' דבדבר שיש לפרשו בבי פנים אם אמר כן בפני גי אין בו משום לשה"ר ולא הביא שיש חולקים בזה (וגם בבאר מים חיים לא הביא דיש שיטות דפליגי ע"ז). ומשמע שזה דין מוסכם לכו"ע. ואח"כ כשהביא קולת הרמב"ם בפירוש "אפי תלתא" (היינו אם אי מהגי סיפר ולא מיירי דוקא במילתא שיש לפרשו בבי אופנים) הביא כן בלי "יש אומרים" וכן בבאר מים חיים אות ד' האריך לבאר שזהו שיטת הרמב"ם ויתכן דתוסי' פליגי ע"ז. אשר מכל זה משמע דבדין הראשון כו"ע מודו וליכא פליגי משום דעל כרחך זהו דין "באפי מרה" לכו"ע וא"כ יש ללמוד הימנו דין "בפני גי" לכו"ע גם אליבא דהרמב"ם כיון ד"בפני גי" שוה ל"בפניו", ורק בדין שני פליג אהרמב"ם ודו"ק. (אמנם, עדיין ילי"ע קצת למה הרמב"ם לא הזכיר מפורש דינא דתוסי' וצע"ק).

נ"ט בר נ"ט (גליון)

הת' לוי יצחק הלוי לאבקאווסקי תות"ל - 770

בגליון העבר (יז) העיר התי' ח,ד,כ, על שאלתי בגליון ט"ז על פסק אדה"ז בשולחנו סיי תצ"ד דמותר לאכול הלחם עם בשר שהוא נ"ט בר נ"ט של היתר, מדברי הרמ"א בסי' צ"ה דאוסר נ"ט בר נ"ט לכתחילה, וכתב שלא הבין שאלתי דהרי הוא הוא מ"ש אדה"ז שלכתחילה ישתמש במרידה חדשה כו'.
וכנראה שלא למד הלכות אלו, דהרי ברור הוא ברמ"א שם בסי' צ"ה ובש"ך וט"ז שם דלדעת הרמ"א אסור לאכול לחם שהוא אפי' אחר שנאפה עם בשר, ורק שבדיעבד אם עירבו כבר עם בשר אז מותר, וק"ל.

שונות

ספריית ליובאוויטש

הרב אלי' מטוסוב
ברוקלין נ.י.

זה מקרוב י"ל הספר "ספריית ליובאוויטש" מרשד"ב שי' לוי. ונציין כאן הערות אחדות על תחילת הספר:
(א) בעי' יא, אחר שמתאר ספרי אדה"ז והשריפה בביתו בעיר לאדי, הוא כותב תחת הכותרת "שרידי האוסף":
לפחות ארבעה מספריו של כ"ק אדה"ז ניצלו משריפות אלה: (א) שו"ע חלק אהע"ז עם ב"ש. (ב) שו"ת מהרי"ק. (ג) שו"ת תורת אמת למוהר"א ששון. (ד) שו"ת מעיל צדקה. בכל אלו נמצאות על הגליון הגהות בגוכי"ק אדה"ז. [וממשיך שם שהשו"ת מהרי"ק הגיע לידינו ונמצא כעת בהספרי'. אך שלשה אחרים רק ידועים לנו מתוך שו"ת הצ"צ שמעתיק כמה מההגהות שרשם אדה"ז בגוכי"ק על גליונות ספרים האלו].
אמנם יש לציין:

(1) צ"ע אם כ"ז שייך להנידון בהספר כאן ע"ד הספרים שבבית אדה"ז. דהנה מאות ספרים הובאו ונזכרו בחיבורי אדה"ז התניא ושו"ע ושו"ת שלו [ורשימת רבים מספרים אלו נלקטו ע"פ סדר

הא"ב בספרי הרב לוי ביסטריצקי ובהמפתח לתניא דתשמ"ג], אך בצדק לא נזכר על ספרים אלו בהחיבור כאן, כי כל הספרים שמביא אדה"ז אינם דוקא הנמצאים ברשותו ושייכים אליו אלא אפשר שלוח מאחרים או שהיו שייכים להביהמ"ד ששם למד ועסק בחיבוריו. אם-כן אותה סיבה אפ"ל על הספרים שהגיה בהם תיקונים או הגהות אחדות שאינם דוקא הספרים שבביתו ואפשר הם ספרי הביהמ"ד דליאזני או לאדי וכיו"ב.

(2) גם אם נניח שהספרים שאדה"ז הגיה הם דוקא השייכים לו, עדיין אין הכרח לומר שהם שרידי האוסף, כי ההגהות שהצי"צ מעתיק אפשר שראה אותם עוד לפני השריפה בתקע"ג. ועי"פ יקרות הספרים בעת ההיא אין סיבה להניח שהצי"צ לא למד בצעירותו בספרים השייכים לבית אדה"ז.

(3) עכ"פ גם לפי דעת המחבר שהם ספרי אדה"ז, יש להוסיף להרשימה ספר חמישי, הוא סי' עמק המלך, שמובא באוה"ת בלק אי"ט: "ובעמח"מ שער או"א פמ"ה ... רק ששגג וכתב דודי נסע ונגלה ופ"י דודי הוא האור המאיר למטה והגיה שם כאזמו"ר הגאון נייע וז"ל שגגה היא כי דורי כתיב עכ"ל". עי"כ באוה"ת.

(ב) בעי' יב: מכתבי-יד-קודש אלו [הנחות בגוכתי"י המהרי"ל ועליהם הגהות בגוכי"ק אדה"ז] לא הגיעו לידינו אלא שני דפים מהדרוש דש"פ וארא תקנ"ד, והם נתפרסמו בכרם חב"ד ובסי' מאמרי אדה"ז בראשית-שמות. עי"כ.

יש להוסיף ולציין שכיי"ק זה לא היו לפני הצי"צ, כי באוה"ת וארא הוא מביא מאמר זה בתוסי' הגהות, ושם הוא בנוסח אחר קצת. ובאמצעו (בעי' קכו) כותב הצי"צ: "עד כאן מצאתי". הלא שלא היו לפניו הגוכי"ק.

(ג) בעי' יד. מונה כאן את כל מה שיש בגוכי"ק מאדה"ז. יש לציין גם ל"כרם חב"ד" גליון ד' ח"ב שיש בו מדור מיוחד שנדפס בו כל הצילומים מגוכי"ק אדה"ז [ואפשר שבסי' אגרות אדה"ז ח"ב המצויין כאן נוסף קצת מה שאין בכרם חב"ד].

(ד) בס"ע יד: "ראש וראשון לכותבי הנחות הוא אחיו של כ"ק אדה"ז הרח"ק מהרי"ל... בשנת תקנ"ו לערך התחיל גם כ"ק אדה"מ"צ לרשום הנחות מדרושי כ"ק אביו כו"ו".

משתמע מכאן שהמהרי"ל התחיל לכתוב, ורק בשנת תקנ"ו בערך החל גם אדה"מ"צ לכתוב.

וצ"ע קביעה זו מנין. הלא יש בידינו מאמרים רבים מהשנים תקנ"ג - תקנ"ה (ראה הרשימה בסו"ס מאמרים הקצרים ובכרס תב"ד גליון ד', וכמה ממאמרים אלו נמצאות שתי נוסחאות משני מניחים או יותר) ולכאורה אין שום סיבה לקבוע שהם הנחות מהמהרי"ל ולא מאדהאמ"צ.

[באגרות-קודש אדהאמ"צ ח"ב ע"ז אשר מאז ומעולם גם מכמה שנים וימים קדמונים... היי חקוק בלבי... למלאות משאלותם ולהשיב נפשם באור תורת אמת אשר היו יוצאין תמידין כסדרן מדי שבת וחודש מפי רוח קדשו ז"ל זה יותר מט"ו שנה אשר בכל כחי עבדתי... בלב כאו"יא לפום שיעורא דילי מאור יקר הנחמד אוצר הון ורב של תורה ויראת שמים כו'. [והאגרת היא משנת תקע"ג או תקע"ד]. אבל בהחלט אין באגרת זו להורות על זמן התחלת כתיבת ההנחות].

ה) בס"ע כו כותב על החתונה של מהרי"ל בן הצ"צ שבה קיבל הצ"צ במתנה כתבי-יד מר"ש פריידעס. ומוסיף: תאריכה של חתונה זו נודע לנו מהכותרת בכתי"ק כו' [ומציין לכמה כתבי-יד]. ויש לציין כי נדפס גם בס' מאמרי אדהאמ"צ דרושי-חתונה ח"ב ע"ז תקיג.

ואו) לסיום הערה כללית: לפנינו ספר שלם על "ספריית ליובאוויטש", ספר כזה מטבעו נועד עבור לומדי ומעיני ספרים וחוקרי ספרים. ואמנם יש בספר זה הרבה מתולדות ופיתוח הספרי, אך אין בו שום רשימה נהספרים המיוחדים או הנדירים בספרי זו (שאינם נמצאים בספריות אחרות או צילומי שערים או רשימות כיו"ב. [ורק יש בו הרשימות של הכתבי-יד החשובים מחסידות חב"ד, וקטעי רשימות בתוך הפקסימיליות מכי"ק אדמוהרש"ב והרי"צ]. ולדוגמא בסוף הספר יש מפתח שמות אנשים ומקומות. אך לא מפתח ספרים, כי אלו אמנם לא נידונו בהספר. ואפשר בכוונת המחבר להמשיך ע"ז בחלקים נוספים.

ספריית ליובאוויטש

הרב שלום יעקב חזן תושב השכונה

זה עתה יצא לאור הספר "ספריית ליובאוויטש".
הספר הזה נותן תמונה בהירה של תולדות הספריה במשך שבעת הדורות דנשיאות חב"ד ומסירות נפש רבותינו נשיאנו על בנייתה שמירתה והצלתה מהרפתקאות הזמנים.

אמנם יש פרטים רבים בתולדות הספרייה, שמסיבה זו או אחרת מצא העורך שאין מקומם בספר כללי זה; אמנם דוקא פרטים אלו משלימים את התמונה ההיסטורית של הספרייה, בנוסף למסמכים שהגיעו לאחרונה ולא היו תחיי בעת עריכת הספר ומקורות שנעלמו מהעורכים בעת העריכה. וראיתי לנכון ללקטם בזה בתור השלמות לספר "ספריית - ליובאוויטש".

פרק ג' ע"י לבי. נדפס צילום ממדבקה בגוכייק אדמו"ר מהורייצ אודות סידור של הציצ, סידור זה נזכר גם באגרת כ"ק אדיש מכ"ה ניסן תשי"ה (אג"ק ח"ב אגרת קפח):

בסי האריז"ל (להר"ש מראשקוב) שהי מספרי הציצ (נמצא באוצר הספרים של כ"ק מו"ח אדמו"ר שליטי"א)

פרק ד'. אודות ספרי אדמו"ר מהר"ש. בסה"ש תשי"ד ע"י 5-6
כותב אדמו"ר מהורייצ אודות ספריית אדמו"ר מהר"ש:

בחדרו הגדול של הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש עמדו מסביב לכתלים ארונות גבוהים עם ספרים. שני ארונות היו מלאים בכתבי יד קודש.

ובאגרת י"ט אדיש תשי"ט (אג"ק ח"ב אגרת ויתשעז):
וכן היי בהספרי שלו כמה ספרים בחכמת הרפואה ומהם גם שלא בלה"ק.

פרק ד' ע"י לטי, כתי"ק מאמרי אדמו"ר מהר"ש על סדר השנים:
תרכ"ז - 4311, תרכ"ח - 2601, תרכ"ט - 5101, תר"ל - 342,
תרל"א - 1601, תרל"ב - 6011-6711, תרל"ג - 5802, תרל"ד -
7801, תרל"ה - 3011, תרל"ו - 8311, תרל"ז - 9801, תרל"ט -
9601, תרמ"א - 0311, תרמ"ב - 7802-8, לקוי"ת לגי"פ 2611, בוך
מלוקט - 8301. גוכייק מאמרי תרכ"ו - תרל"ז - תר"מ - חסר
עדיין.

בפסק הדין דמשפט הספרים בה' טבת תשמ"ז, תורגם ב"כפר
חב"ד" גליון 172 ע"י 22, מסופר שבתקופה מסויימת בתקופת
נשיאותו של אדמו"ר מהר"ש, כששרפו את העיירות מסביב, היו

סוסים מוכנים 42 שעות ביום במקרה שיצטרך לברוח, ע"מ להציל את הכתבים.

פרק ד' ע' מ'. אודות ספר הפרדס עם חתימת אדמו"ר מוהר"ש הנמצא בספריי.

ספר זה הגיע לידי כ"ק אדמו"ר מוהר"י"צ בשנת תשי"ג, ובקשר לזה כתב בט"ו אלול (אג"ק ח"ז אגרת ב' קמג):
 כן קבלתי זה לא כבר את תשורתם הכי יקרה אצלי ספר הפרדס אשר חתימת כ"י"ק של הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר מוהר"ש זצוקלליה נבגי"מ עליו, תודה וברכה עבור מתנתם.

פרק ה' בתחלתו. ע"ד חלוקת הספרים מעזבון כ"ק אדמו"ר מוהר"ש בין בניו, מפורש הוא בצוואתו (אג"ק סי"ח):
 גם הספרים יחלקו בין בניי ש"י בגורל על ג' חלקי.
 פרק ה' ע' מד-ה. ע"ד תשוקת ויוקר כתי"ק אצל כ"ק אדמו"ר מהורש"ב, ראה גם באגרת לכ"ק בנו, מה' אייר תרס"א (אג"ק ח"ג אגרת תשלב):

נהניתי מאד מאד [על קבלת הכתי"ן] וברוך ה' ית' ויתי שזיכנו לזה והחיינו וקיימנו והגענו לזה"ז. יעזרינו השי"ת ללמוד בהם ולהבין דבריהם הקי' על בוריים ולאמיתתן, ותכתוב אליו מכתב ותמסור לו גודל תי"ח מאתי,
 ובאגרת אדמו"ר מוהר"י"צ מח' אדר תרס"ט למוהרשי"ל אליעזרוב (אג"ק ח"א אגרת כד):

הנה רום כי יודע עד כמה יתענג כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א על השגת כ"י"ק. ולזאת ישתדל נא כבודו דבר הכ"י"ק הנמצאים אצל ש"יב גיסו ר"מ [נאה] ש"י כי יחי' בזה נפש הטובה והקדושה דכ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א.

פרק ה' ע' מז. ע"ד אוסף כתבי היד של אדמו"ר מהורש"ב. בספריה נמצא בוך (כתי"י 0301) שכולל העתק ממאמרי אדמו"ר מהר"ש, מהשנים תרכ"ו-ח, ובשוה"ג הגהות - אדמו"ר מהר"ש - בגוכ"י"ק אדמו"ר מהורש"ב. ובתחלתו רשום: "זה הספר שייך להרב המאוה"ג מרנא ורבנא כשי"ת שלום דובער שליט"א בן הגאון האלקי אדמו"ר מהר"ש ני"ע ז"י"ע מליובאוויטש".

גם על הספר "צמח צדק - חידושים על השי"ס" (וילנא תרל"ח) עם הגהות בגוכ"י"ק אדמו"ר מהורש"ב, נרשם בדף הראשון: "הר"ש דוב".

פרק ה' ע' נז. אודות סידור הספריי. ראה סה"מ תשי"א ע" 792 מרשימת אדמו"ר מהר"י"צ אודות שנת תרנ"א:

רוב הספרים של אבי עומדים בחדר הסמוך לחדרי - כי בחדרו של אבי עומדים שלשה ארונות מלאים כתבי-יד קודש אבותינו רבותינו הקדושים.

בנוסף על זה היו מונחים הרבה ספרים בשקים כמסופר לקמן.

פרק ו' ע' עה'. אודות מפתח מאמרי אדמו"ר מהורשי"ב, בגוכי"ק אדמו"ר מהורשי"צ, בנוסף למפתח זה שמונח בקובץ לעצמו (מס. 5404) ועליו רשום בגוכי"ק: "עניני המאמרים", ערך מפתח נוסף ומונח בתחלת כל כרך. על השינויים בבי רשימות אלו - ראה משי"כ בקובץ הערות וביאורים תשנ"ב גליון תרד.

פרק ו' ע' עה'. אודות אוסף ספרי אדמו"ר מהורשי"צ. על כמה מהספרי חסידות שלקח עמו לרוסטוב הוסיף הגהות וציונים בגוכי"ק. ומהם נמצאים בספרי: סידור אדה"ז עם דא"ח ב' כרכים (זיטומר תרכ"ג-ד); תורה אור (קאפוסט תקצ"ז); ביאורי הזוהר (קאפוסט תקע"ו); אמרי בינה (קאפוסט תקפ"א). מאופן וצורת הכתב נראה שנכתבו לפני תקופת נשיאותו. הקיצורים שלו לשערי אורה אינם תח"י כעת לברר תאריך כתיבתם.

וכנ"ל גם על ביכלאך דא"ח, שעליהם הגהות וציונים בגוכי"ק, ומהם הבוך תרטוי"ב (כת"י 5601). ועוד. פרק ו' ע' עה'. לעיל סופר על אוסף הספרים, לקמן מסופר על אוסף כתביו. וכאן נספר על אוסף כתבי יד של מאמרי הנשיאים שלפניו, כ"ז לפני תקופת נשיאותו:

בספרי נמצא בוך כת"י 321, שכולל מאמרי אדמו"ר הזקן והצ"צ, ועליו חותמת של הרשב"צ והחותם של אדמו"ר מוהרי"צ: "יוסף יצחק שניאורסאהן", וברוסית (בנוסף על שמו): "ליובאוויטש פלך מאהליב".

ברשימת המאסר (לקו"ד כרך ד' תרפ"א, א) מספר אדמו"ר מוהרי"צ על בוך כת"י תשובות הצ"צ שקבל במתנה מכ"ק אביו בשנת תרנ"א.

אדמו"ר מוהרשי"ב הי' נוהג לפרסם את רוב המאמרים לציבור התמימים ואני"ש, יש לשער, שאדמו"ר מוהרי"צ הי' מקבל העתק מהמאמרים.

מזמן לזמן הי' נותן לו גם גוף כת"י ממאמריו, אחד מהמאמרים הוא ד"ה ת"ר נר חנוכה תרמ"ג (כת"י 2452) ועליו רשם בגוכי"ק:

המאמר כתב ידו של ר' שמואל כותב, וההגהות כ"ק הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק זצוקל"ה נבג"מ ז"ע, מאמר זה קיבלתיו במתנה חנוכה תרנ"ג ולמדו עמי שלשה פעמים.

בי"תורת מנחם - הישי"ת ע" 4 מסופר אודות המאמר ד"ה מה רבו מעשיך תרמ"ד:

כשהי' הרבי ילד, בשנת תרמ"ד, דר אביו, הרבי (מהורש"ב נ"ע), בדירה בת שני חדרים, חדר אחד שימש כחדר השינה, ובחדר השני ישב ולמד יחד עם הרה"ג והרה"ח ריי"מ בעזפאלאו. שם גם עמדה עריסתו של הרבי. הרבי הי' יפה תואר ופניו האירו. פעם, תוך כדי הלימוד, מאוחר בלילה, ראה הרי"מ את הרבי ישן, והחל מדבר עם הרבי נ"ע על כך שמראה וזיו הפנים מוכיח על טהרת המחשבה וכו'. נתעורר אז רצון חזק אצל הרבי נ"ע להעניק נשיקה לרבי. חלף במוחו רעיון שבבית המקדש הביאו, נוסף על קרבנות, גם כסף זהב וכו' לבדק הבית, והחליט להחליף את הנשיקה במאמר חסידות. אז כתב את מאמר החסידות ד"ה מה רבו מעשיך. בשנת תרנ"ב נתן את הכתב לרבי במתנה, באמרו: זו נשיקה חסידית, ובמשך הזמן אספר לך. בשנת תרנ"ו - סיפר לו את כל המעשה.

מאמר זה לא נמצא עדיין בספריי.

אך בעת שהאב או הבן היו נוסעים לחו"ל וכיו"ב, הי' אדמו"ר מהורש"ב שולח לו את מאמריו, וכדלקמן:

בשנת תרס"א שהה הרבי בוואערסהאפן, ובאגרת ו' אדר (אג"ק ח"ג אגרת תשא) כותב לכ"ק בנו:

היום הזה תקבלו אי"ה פ"ש מאתנו ע"י ידידינו הרי"צ שי רובינשטיין אשר יבא אי"ה היום עם הסקארן פאייעזד וע"י שלחנו לכם משלוח מנות מהנמצא פה כפר וואערסהאפן... ויזכינו השי"ת להיות ריעים אהובים אילנו יתי' והי' מנת חלקי וכוסי כו' יהי' אתנו תמיד וישכון בקרבנו וכמ"ש בקרבך קדוש כו'.

ה"משלוח מנות" הוא רשימה ע"ד החסידות, ונדפסה שם.

בחודש כסלו תרס"ה נסע אדמו"ר מהורש"ב לפטרבורג, ובעת הנסיעה ברכבת כתב את המאמר ויגדלו הנערים (נדפס בסה"מ תרס"ה ע" צה ואילך).

באגרת לכ"ק בנו מכ"ב כסלו (אג"ק ח"ד אגרת תתפ) כותב:

הנני שולח לך מוסג"פ המאי' ויגדלו כו', ולא תעתיק אותו כ"א תלמוד אותו, ולא תראה אותו לאחר זולתך.

באגרת כ"א תמוז תרס"ה (שם אגרת תתקח), כותב הרבי לכ"ק בנו כנראה במענה לבקשתו במשלוח המאמרים:

המא' [ההמשך] דחה"ש נמצא אצל רש"י [ר' שמואל כותב] בי וחצי, ויעתיק מחר אי"ה השלמת הגי', והשאר אי"י מתי יבוא לידי העתקה כי המא' ועתה יגדל צריכים לכותבו מחדש, ונכתב לעי"ע פחות מחציו. גם עוד מאמ' השייך לזה הדרוש (נא' ש"פ חו"ב) ג"כ צריכים לכתוב מחדש, ויתר הדרו' דורשים תיקונים, ועתה בזמן האסיפה מובן שלא יהי הזמן לכתוב.

בקיץ תרס"ו, בגלל מאורעות החברה פועלי ציון, הוכרח אדמו"ר מהוריי"צ לנסוע מליובאוויטש. אך הרבי שלח לו את המאמרים. באגרת מערי"ח מנ"א (שם אגרת תתקלה) כותב לו אביו:

המאמרים גמרת ת"ל עד פי שלח וש"כ מעתיקים לעי"ע לעצמו ואמרת לי שיעתיקים עבורך וכשיגמור אי"ה העתקה יעשה כך, ואשלחם לך אי"ה.

ובאגרת ז' אלול (שם אגרת תתקמו):

בשבוע העברה שלחתי לך לוי"ען כתבים מהדרוש יו"ט של ר"ה [תרס"ו] גי' או די' דרושי...מקודם שלחתי לך ג"כ בי' דרושי.

בחורף תרס"ט נסע אדמו"ר מהורשי"ב לברלין ווויסבאדען, משם שלח לכ"ק בנו מזמן לזמן, מאמרים. אודות מאמרים אלו כותב אדמו"ר מהוריי"צ:

המאמרים האלו הם מאשר כתב בברלין וכן בויסבאדען, בשעות המנוחה, אחרי הטיוח הארוך כי בעת ההיא הי' דעת הפראפעסארין כי עליו להלוך גי' שעות רצופות ואח"כ לנוח גי' שעות, ושהה אז כשני שבועות בברלין והי' הולך בגן אשרר מחוץ לעיר, אשר הי' נוסע בכ"י לשם על משך ששה שבועות בכ"י, כי שם הי' מטייל, ואח"כ הי' לו שם מקום קבוע בהאטעל אשר ביער, אשר שם הי' נח אחר הטיוח, ומשם שלח לי המאמרים האלו, והם כתובים על כרטיסים, כמו מכתבים גלויים, וכן בויסבאדען הי' כותב אותם בהאטעל, אחרי עשותו הקוהר כפי ציווי הפראפעסארין הי' צריך לנוח כאיזה שעות בכ"י. [מאמרים אלו נמצאים בארכיון הספריה].

בחורף אעת"ר, כתב עוד כ"יב מאמרים, אך הם נאבדו בסבות שונות, ולא נשאר כ"א האחד [ונדפס בסה"מ אעת"ר עי' נא ואילך] ויש לי עוד תקוה כי אחדים מהם ימצאו.

באגרת כ"ב טבת מברלין (אג"ק ח"ד אגרת אי"ח) כותב הרבי:

בני ש"י אני שולח לך מוסג"פ את אשר רשמתי בפה בלי עיון בספרים רק סברות לפוס ריהטא, וזה בדרך מתנה ע"מ לחזור

דכשנבוא אי"ה לביתינו שלוי תחזירם לי, והשי"ת יעזור לך להגות בתורתו ית' תמיד כה"י ולעבדו ית' באמת ובלב שלם כו'.

המאמרים נדפסו בשה"מ תרס"ט - הוצאת תשמ"ט - ע' רכט ואילך.

באגרת ז' שבט מוויסבאדען (אג"ק ח"ב אגרת רט) כותב: מחר אי"ה אשלח לך ע"י זאקאזי עוד ממין וסוג הקודם וע"פ תנאי הקודם, וטוב שתחזיק אותם באי מהאלמערס שכשנבוא אי"ה אמצאם שם.

היות י"זה בדרך מתנה ע"מ לחזור"י, ביום שקיבל המאמרים העתיקים בעצמו, ההעתקה זו נמצאת כיום בספריי (כת"י 0111) ובראשם כתב: בעזהי"ת, היום בי בשלח יו"ד שבט, ס"ט, קבלתי מכתב כ"ק אדמו"ר הרה"ק שליט"א מוויסבאדען, עם הרשימות בדא"ח, ולגודל היוקר שבהם, ויחס האהבה פנימי אשר לי אליהם הנני להעתיקם בזה, אות באות כמו שהם.

המאמרים נדפסו בשה"מ תרס"ט ע' קלג ואילך.

בי"ט שבט (אג"ק ח"ב אגרת ריב) כותב:

ימים אלו אשלח לך אי"ה עוד איזה גרגרים מעין וסוג הקודם ובתנאי הקודם.

המאמרים נדפסו בשה"מ שם.

באגרת שי אדר (אג"ק ח"ב אגרת ריט), לרגל שמחת פורים שלח לו רבי מאמר ארוך ועמוק, וכך כותב לו:

שלחתי לך היום במכי זאקאזי איזה גרגרים לשמחת פורים הבע"ל, והאי ענין עמוק שדורש עיון טוב.

אדמו"ר מהר"י"צ נתן את המאמר להר"ש סופר להעתיקו, העתקה זו נמצאת בספריי (כת"י 0111). המאמר נדפס בשה"מ שם.

בשנת תרע"ג נסע אדמו"ר מהור"י"צ, מליובאוויטש, היות ואדמו"ר מהור"ש"ב עדיין לא הספיק לכתוב המאמרים, ביקש אדמו"ר מהור"י"צ מהתנמימים, כדלקמן ע' פ.

בתקופת רוסטוב תרע"ו-פר"ת המשיך אדמו"ר מהור"ש"ב באמירת וכתובת דא"ח ובשופי, אך היות ולא היו שם מעתיקים, הוכרח אדמו"ר מהור"י"צ להעתיק בעצמו את המאמרים. בספריי נמצא בוך (כת"י 6611) שכולל 01 מאמרים דשנת תרע"ח, ובתחלתו בגוכ"ק אדמו"ר מהור"י"צ: "ספר שלישי-דרושי תרע"ח". ובנוסף ע"ז רשימה מ-02 מאמרים שהעתיקם.

בכת"י 0111 נמצאים מאמרים מפוזרים מהשנים תרע"ה-פר"ת

בגוכ"ק אדמו"ר מהור"י"צ. - המשך יבוא אי"ה -

מדרושי אדה"ז שנכתבו בגוכי"ק

הת' ק. יעקב
תות"ל 770

בספר ספריית ליובאוויטש שז"ע י"ל, מסופר (עי יבי) אודות כתביו של אדמו"ר הזקן ש"בעצמו מיעט בכתבת דרושיו ומאמרים. הוא כתב בעצמו את חיבוריו תניא ושו"ע, תשובות ואגרות, וגם מספר קטן של דרושים".

בהנוגע ל"מספר קטן של דרושים" שכתב, אולי היי כדאי לציין לשיחת כ"ק אד"ש (שי"פ במדבר תשט"ז, עי רלב) "אין יענעם מאמר בריינגט ער אז כתוב בכת"י פון אלטען רביין - ווארום בכלל איז גארנישט דא פון אלטען רביין וואס ער אליין האט געשריבן, עס איז אלץ הנחות וואס ער האט מגיי געווען, אויסער דעם תניא מיט געציילטע מאמרים - בד"ה להבין ענין הנדרים...".

וכפי שנראה בפשטות, המאמר הנ"ל "להבין ענין הנדרים" נכתב כולו בגוכתי"ק אדמו"ר הזקן.

מלאכים אם הם בעלי בחירה (גליון)

הרב אהרן חיטריק
- תושב השכונה -

בהערות וביאורים לחג השבועות (גליון תרנה) בענין מלאכים אם הם בעלי בחירה, ומקשה שבלקו"ת מג"ד משמע שיש להם בחירה, ובתניא פלי"ט כי שאין להם בחירה.

יפה העיר מסה"מ - תרכט עי קנא שיש הפרש בין מטי"ט לשאר המלאכים.

ויש להעיר דיוק הלשון שבמפתח ענינים ללקו"ת מכ"ק אדמו"ר שליט"א שבערך בחירה מציין רק למטי"ט וכן בערך מטי"ט מציין בעל בחירה, ואינו מציין זה בערך מלאכים.

ב) בהערות וביאורים פי פנחס עי 62 מציין אודות ספר הכוזרי המובא באוה"ת במדבר - כרך ה' עי תרמב, ומציין שנמצא גם באוה"ת בראשית כרך א דף רז,א.

להעיר שכוזרי זה מובא גם בלקו"ת פי במדבר דף יא,א.

ג) בלקו"ת פי חוקת דף נט,ב קרוב לסוף העמוד - מצויין "וכמ"ש במ"א ע"פ ואשמיד פרו ממעל ורשיו מתחתי".
ויש לברר איפה נמצא במאמרי אדה"ז או בצ"צ.

לימוד אגה"ת בחדש תמוז (ואב)

דר. ברוך טראפלער תושב השכונה

ע"פ דיוק הוראת כ"ק אד"ש לקשר כל דבר עם הזמן שהדבר מתקיים בהשגח"פ, ועאכ"ו עניני תורה ומצות, נ"ל להעיר בדרך אפשר על הקשר בין אגה"ת וחדש תמוז (ואב) שבהשגח"פ לומדים אנו כל שנה בשיעורי חתי"ת (כפי הסדר שקבע ותקן כ"ק אדמו"ר מוהרי"ץ נ"ע) את אגה"ת בחדש תמוז, רובו ככולו של האגרת ברובו של החדש והסיום הוא בתחלת חדש אב;

והוא ע"פ מה שכי"ק אד"ש מבאר באריכות בשיחת ש"פ קרח ה' תמוז תשמ"ט המעלה דחודש תמוז על חודש השלישי ובקיצור: אף על פי שתמוז הוא ענין של חורבן - במקום (שבו הובקעה העיר), וגם "צום הרביעי" - בזמן שזהו הענין דחודש "הרביעי" אות "דלת" ענין הדלות דלית לי מגרמי כלום, והוא מקבל מחודש השלישי (מ"ת - מנותן התורה) ענין הגימל (גמול - דלים), מ"מ הרי דוקא ע"י ירידה זו החורבן שבחודש תמוז ואב, נעשה העלי והגאולה נצחית ובנין הבית הנצחי וגילוי אור הסובב שיהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, שדוקא ע"י עבודת התחתון עבודת המקבל והדל נפעל שהוא ראוי לקבל הגילויים הכי עליונים עוד יותר ממה שהמשפיע משפיע להמקבל בלי עבודת המקבל.

(וראה שם באריכות הקשר לגאולת י"ב תמוז ובירור העולם דחצי כדור התחתון באמריקה וכו').

וא"כ הרי זהו גם השייכות הפנימית לאגה"ת (בנוסף על הטעם הפשוט, בדרך אפשר, שהזהירות וההוראות וכו' של הענינים המבוארים והמדוברים באגה"ת צריכים זהירות יתירה בחדשי הקיץ): ענין התשובה בשלימותה היא כמו שכי"ק אד"ש מבאר באריכות בלקו"ש ח"ט (ע' 204 ואילך בביאוריו לאגה"ת) כשהתשובה מתבטאת בהאופן דקדש עצמך במותר לך שגם בעניני חול (עניני חושן משפט - ראה מה שכתבתי בזה בגליון דפי חוקת דהאי שתא. ולהעיר שחוי"מ הוא חלק ה"דלת" של השו"ע שבו מדובר בעניני חולין ודוקא על ידם כשמכניס בהם קדושה נפעל העלי הכי עליונה) הנה האדם התחתון והמקבל מצד עצמו מקדש את

עצמו, שהוא התשו"ע שבתשו"ע (אות יי של שם הוי" - תכלית הביטול) שדוקא עייז בא לקבל גילוי אור הא"ס אור הסובב, ונעשה "התהפכות לששון ולשמחה" עבודת האתהפכא דוקא שעייז נעשה גאולה האמיתית בגוי"ר כפס"ד הרמב"ם "אם ישראל עושין תשובה מיד הן נגאלין".

לזכות

החתן התמים הנעלה והחשוב פנחס שי' גניביש
והכלה המהוללה נחמה דינה תחי' כהן
לרגלי בואם בקשרי השידוכין
בשעה טובה ומוצלחת ביום ד' כ"ה תמוז
הי' תהא שנת נפלאות גדולות

*

נדפס ע"י הוריהם

הרה"ת ר' יצחק שי' וזוגתו מרת לאה תחי' גניביש
הרה"ת ר' דובער הכהן שי' וזוגתו מרת חי' פריידא תחי' כהן
זקניהם
ר' משה ישראל שי' וזוגתו מרת אלטע רחל חנה תחי' שווארץ
הרה"ח הרה"ת ר' זאב שי' וזוגתו מרת ראצע תחי' שילדקרויט

שירותי מחשב ותכנת סדר הדפוס "סדרית" – באדיבות
E.S.T. Computers 4403 14th Ave. (718) 972 4648

להצלחה רבה ומופלגה